

مركز جهانی علوم اسلامی
جمهوری اسلامی ایران - قم - ۱۳۵۸

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

بررسی نسبت اسلام و دموکراسی از نظر اندیشمندان شیعی معاصر

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و معارف اسلامی

نگارش: محمد رضا رحیمی

استاد راهنما: دکتر سید عبدالقیوم سجادی

استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین سید محمد علی داعی نژاد

بهمن ۱۳۸۴

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۷۷۹

تاریخ ثبت:

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه ، به عهده نویسنده می باشد.

□ هر گونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع ، بلااشکال است و نشر آن

در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

آیین نامه

اهداء

این هدیه‌ای ناچیز که برگرفته از توجه اندک به الطاف کریمانه‌ای معبود یگانه، خداوند متعال می‌باشد به گل وازه‌ای شکوفای نرگس و شمیم پاک فاطمه (س)، مهدی (عج) تقدیم می‌شود. باشد که در سایه مهربانی هایش، مهربانی‌های پدر و مادر گرامی‌ام را همیشه ارج بگذارم و به روح پاک همه شهداء و عالمان پاک زیست و پاک اندیش مخصوصاً حضرت روح الله درود و سلام بفرستم، حسینی بودن، عرش برین و رضایت الهی را برای ایشان همیشه خواهانم!

تشکر

این اثر اگر ارزش علمی داشته باشد حاصل توجهات استادانه و دلسوزانه‌ای استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر سید عبدالقیوم سجادی و استاد محترم مشاور حضرت حجت الاسلام و المسلمین آقای داعی نژاد می‌باشد. از زحمات و تلاش‌های این دو اندیشمندگرامی که با فروغ اندیشه‌های‌شان واقعیت‌ها را برایم روشن نمودند تشکر و سپاس می‌گویم. و همین‌طور سپاس فراوان خود را خدمت مسئولان مرکز جهانی علوم اسلامی، به ویژه واحد پایان‌نامه مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی تقدیم می‌نمایم.

پکیده

تحقیق حاضر با این فرضیه که رابطه اسلام و دموکراسی از نظر اندیشمندان شیعی معاصر حالت یک دست نداشته و بر اساس رویکردهای گوناگون در مورد دموکراسی از تعارض تا توافق و از سازگاری تا سازگاری بیشتر قابل تبیین می‌باشد، شروع شده و در چهار فصل ادامه پیدا کرده است. در فصل اول با توجه به پیشینه، مبانی، و انواع دموکراسی بحث روش یا ارزش بودن دموکراسی مطرح شده است. و بر اساس تحلیل و دلایل گوناگون ثابت شده است که دموکراسی امروزی یک روش است تا ارزش، از همین رو است که توانسته است با ارزش‌ها و مکتب‌های مختلفی همراه و هم‌پیمان شود. دموکراسی بر اساس این رویکرد از میان دو نظریه کلی که در مورد شکل و ماهیت حکومت اسلامی در عصر غیبت وجود دارد یعنی نظریه انتخابی ولایت فقیه و نظریه انتصابی ولایت فقیه، با نظریه انتخابی ولایت فقیه سازگاری بیشتری دارد این نظریه و توضیح ماهیت، مبانی، دلایل و چگونگی موافقت آن با دموکراسی در فصل دوم بر اساس نظریات سه دانشمند و عالم ارجمند شیعی: شهید صدر، شهید مطهری و آیت الله صالحی نجف آبادی مورد بررسی قرار گرفته است. پایه‌ای‌ترین مبانی که سبب موافقت و همسانی دموکراسی و اسلام شده است،

محقق انگاشتن مردم و مرید دانستن آنان در طول اراده‌ای خداوند در این نظریه می‌باشد. در این رویکرد ولی فقیه انتخاب شده از سوی مردم دارای مشروعیت الهی - مردمی می‌باشد. اما در ولایت فقیه انتصابی ولی فقیه خود صاحب حق بوده و از سوی خداوند جهت محقق ساختن حکومت اسلامی به صورت عام نصب شده است و وظیفه مردم تحقق بخشیدن حکومت ولی فقیه واجد شرایط می‌باشد. تکلیف مردم در قبال ولی فقیه همانند تکلیف ایشان در پیدا کردن هلال ماه رمضان می‌باشد، یعنی صرفاً کاشف می‌باشند. و انتخاب کننده بودن مردم به معنای که نظریه ولایت فقیه انتخابی مطرح می‌کند مخالف برداشت اکثر علماء شیعه از روایات مربوط به حکومت در عصر غیبت و یک امر جدید می‌باشد. این نگرش به حکومت، با رویکرد دموکراسی به نقش مردم در تعیین سرنوشت خویش از سازگاری کمتری برخوردار می‌باشد. توضیح ولایت انتصابی فقیه و چگونگی ارتباط آن با دموکراسی در فصل سوم همراه با توضیح مبانی و دلایل آن از نظر دو اندیشمند نام آور شیعه، آیت الله جوادی آملی و آیت الله مصباح یزدی، به بحث گرفته شده است.

سرانجام این تحقیق فصل چهارم است که همراه با ارائه مشترکات و نقاط اختلافی دو نظریه مورد بحث آغاز شده است و در ادامه بعد از بحث نمودن دلایل قرابت و یکسانی نظریه انتخابی ولایت فقیه، نتیجه گیری کلی این تحقیق را مطرح نموده است. مهم ترین مطلبی که در نتیجه گیری ذکر شده، همسانی ولایت فقیه انتخابی با دموکراسی می‌باشد.

فهرست مطالب

۱.....	مقدمه
۳.....	طرح تحقیق
۴.....	۱- بیان مساله
۴.....	۲- سوال اصلی
۴.....	۳- سؤالات فرعی
۴.....	۴- فرضیه های تحقیق
۵.....	۵- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق
۶.....	۶- سابقه تحقیق
۶.....	۷- هدف ها
۷.....	۸- جنبه ای جدید بودن و نوآوری تحقیق
۷.....	۹- روش تحقیق
۷.....	۱۰- روش و ابزار گردآوری اطلاعات
۸.....	۱۱- سازماندهی تحقیق
۹.....	فصل اول: کلیات و مفاهیم
۱۰.....	مقدمه
۱۰.....	تعریف دموکراسی
۱۰.....	معنای لغوی
۱۲.....	معنای اصطلاحی
۱۵.....	اسلام شیعی
۱۶.....	دانشمندان شیعی معاصر
۱۷.....	گذری بر آغاز دموکراسی

- ۲۰..... مبانی دموکراسی
- ۲۲..... ۱- لیبرالیسم
- ۲۲..... عناصر اصلی ایدئولوژی لیبرالیسم
- ۲۲..... ۱/۱- تفکیک قوا
- ۲۳..... ۲/۱- جامعه مدنی
- ۲۳..... ۳/۱- نظارت مردم
- ۲۳..... ۴/۱- اولویت آزادی فردی بر عدالت اجتماعی، اصالت فرد
- ۲۳..... ۵/۱- تمایز میان حوزه‌های عمومی و خصوصی
- ۲۳..... ۶/۱- تساهل
- ۲۳..... ۷/۱- مالکیت خصوصی
- ۲۴..... ۲- اصل رضایت و قبول عامه
- ۲۴..... ۳- اصالت برابری
- ۲۴..... ۴- خود مختاری فرد
- ۲۵..... ۵- قانون و قانون‌گرایی
- ۲۵..... ۶- شهروندی
- ۲۶..... ۷- حاکمیت مردم
- ۲۷..... ۸- حقوق بشر
- ۲۷..... ۹- پراگماتیسم
- ۲۸..... ۱۰- نسبی‌گرایی
- ۲۸..... ۱۱- قرارداد اجتماعی
- ۳۰..... انواع دموکراسی
- ۳۱..... ۱- دموکراسی کلاسیک
- ۳۲..... ۲- دموکراسی لیبرال

۳۵	۳- دموکراسی اجتماعی
۳۵	۴- دموکراسی صنعتی
۳۶	۵- دموکراسی نخبه گرایانه
۳۸	۶- دموکراسی تکثر گرایانه
۳۹	۷- دموکراسی مشارکتی
۳۹	نقد و بررسی دموکراسی لیبرال
۴۰	پیشینه بحث
۴۲	رابطه‌ی اسلام و دموکراسی و رویکردهای موجود
۴۵	دموکراسی؛ روش حکومت یا شیوه زندگی
۴۸	نتیجه گیری
۴۹	فصل دوم: اسلام و دموکراسی از نظر قایلان ولایت انتخابی فقیه
۵۰	مقدمه
۵۱	دیدگاه شهید صدر
۵۱	ماهیت و سیر تکامل حکومت از نظر شهید صدر
۵۳	شکل و نوع حکومت
۵۴	مبانی اندیشه سیاسی شهید صدر
۵۵	۱- مبانی عقلی و فطری
۵۶	چیستی خلافت و نقش آن در تشکیل حکومت
۵۷	ویژگی‌های خلافت
۵۸	۲- مبانی کلامی
۵۹	۳- مبانی عقیدتی
۵۹	۴- مبانی تشریحی و فقهی
۵۹	۵- مبانی اخلاقی

- ۶- مبانی سیاسی و اجتماعی ۵۹
- آزادی ۶۰
- برابری ۶۱
- مشارکت ۶۲
- دلیل‌های اندیشه سیاسی شهید صدر ۶۳
- مؤلفه‌های اساسی جمهوری اسلامی از نظر شهید صدر ۶۵
- ۱- امت ۶۵
- ۳- مرجعیت ۶۷
- وظایف مرجعیت ۶۸
- ۴- قانون ۶۹
- دموکراسی کامل ۷۰
- تفاوت‌های اسلامی و دموکراسی ۷۱
- دیدگاه شهید مطهری ۷۳
- شکل و ماهیت حکومت از نظر شهید مطهری ۷۳
- ولایت فقیه و جمهوری اسلامی ۷۴
- مبانی جمهوری اسلامی در اندیشه شهید مطهری ۷۵
- آزادی ۷۶
- آزادی تفکر ۷۷
- عدالت و برابری ۷۸
- حقوق مردم ۸۰
- رضایت مردم ۸۱
- قانون ۸۳
- پاسخگو بودن حاکمان در برابر مردم ۸۴

- دلایل اندیشه سیاسی شهید مطهری ۸۵
- ۱- دلیل عقلی آزادی تفکر و انتخاب ۸۵
- ۲- دلیل آزادی اندیشه در قرآن ۸۶
- دموکراسی اسلامی ۸۷
- تفاوت‌های دموکراسی اسلامی با دموکراسی‌های دیگر ۹۱
- دیدگاه آیت الله صالحی نجف آبادی ۹۲
- ماهیت و شکل و حکومت از دید آیت الله صالحی نجف آبادی ۹۲
- ولایت فقیه از دید اندیشمندان ۹۳
- معنای فقیه ۹۳
- تعریف صالحی نجف آبادی از ولایت فقیه ۹۴
- مبانی اندیشه آیت الله صالحی نجف آبادی ۹۵
- اصل انتخاب ۹۵
- اصل قرار دادی بودن ولایت ۹۶
- اصل وکالت سیاسی ۹۸
- اصل رضایت مردم ۹۸
- اصل معتبر بودن رأی اکثریت ۹۹
- ۱- دلالت سیره عقلاء بر اعتبار رأی اکثریت ۹۹
- ۲- سیره معصومان علیهم‌السلام ۱۰۱
- آیات قرآنی بر اعتبار رأی اکثریت ۱۰۲
- دلایل نظریه آیت الله صالحی نجف آبادی ۱۰۴
- ۱- دلیل عقلی ۱۰۴
- ۲- دلایل روایی ۱۰۵
- نقش مردم در حکومت اسلامی ۱۰۷

۱۰۸.....	انواع حکومت مردمی
۱۱۰.....	پاک‌ترین دموکراسی
۱۱۱.....	چگونگی رابطه تضاعدی اسلام و دموکراسی
۱۱۲.....	تفاوت اسلام و دموکراسی
۱۱۳.....	نتیجه
۱۱۵.....	فصل سوم: اسلام و دموکراسی از نظر قایلان ولایت انتصابی فقیه
۱۱۶.....	مقدمه
۱۱۷.....	دیدگاه‌آیت الله محمد تقی مصباح یزدی
۱۱۷.....	شکل و ماهیت حکومت
۱۱۸.....	ماهیت ولایت فقیه
۱۱۸.....	قلمرو ولایت فقیه
۱۲۰.....	مبانی دیدگاه‌آیت الله مصباح یزدی
۱۲۰.....	۱- اصل ضرورت حکومت
۱۲۱.....	۲- اصل عدم مشروعیت ذاتی یک فرد یا گروه خاص برای حکومت
۱۲۱.....	۳- خداتنها منبع ذاتی مشروعیت
۱۲۲.....	۴- اصل عدم جدای دین از سیاست
۱۲۲.....	۵- اصل عدم تفویض حق حاکمیت از سوی خداوند به انسان‌ها
۱۲۵.....	۶- ولایت فقیه، ادامه‌ای ولایت معصوم (ع)
۱۲۶.....	۷- ولایت؛ تجلی و شأنی از شئون ربوبیت تشریحی خداوند
۱۲۶.....	کارویژه‌های ولایت فقیه
۱۲۸.....	دلایل اندیشه سیاسی استاد مصباح یزدی
۱۳۲.....	دلایل نقلی
۱۳۳.....	توضیح روایات

۱۳۴	روایات حدیث
۱۳۶	نقش مردم در حکومت اسلامی
۱۴۰	اسلام و دموکراسی
۱۴۱	نقش شورا در تعیین حاکم
۱۴۲	نقش شورا در قانونگذاری
۱۴۴	دلیل قرآنی مشاوره
۱۴۷	بیعت از نظر استاد مصباح
۱۴۸	نقد و بررسی دموکراسی
۱۴۸	اشکالات دموکراسی مستقیم
۱۵۱	اشکالات دموکراسی نمایندگی
۱۵۲	اشکالات غیر پوزیتویست‌ها
۱۵۳	اشکالات الهیون
۱۵۳	دیدگاه آیت الله جوادی آملی
۱۵۳	شکل و ماهیت حکومت از نظر آیت الله جوادی آملی
۱۵۵	ولایت تشریحی و اقسام آن
۱۵۶	اقسام ولایت در تشریح
۱۵۶	۱- ولایت بر محجوران
۱۵۷	۲- ولایت بر جامعه خردمندان
۱۵۷	شیوه‌های انتصاب
۱۵۸	اشکالات شیوه‌های انتصاب
۱۵۹	پاسخهای اشکالات شیوه‌های انتصاب
۱۶۲	مبانی اندیشه سیاسی آیت الله جوادی آملی
۱۶۳	۱- اصل عبودیت و بندگی انسان

- ۲- اصل ضرورت وحی و بعثت ۱۶۴
- ۳- اصل نیاز مندی حیات اجتماعی به نظم و قانون ۱۶۵
- ۴- اصل ناتوانی بشر از درک مصالح و مفسد خود ۱۶۶
- ۵- اصل جاودانگی اسلام ۱۶۷
- دلایل ولایت فقیه انتصابی از نظر آیت الله جوادی آملی ۱۶۸
- ۱- دلیل های عقلی محض ۱۶۸
- ۲- قاعده لطف ۱۶۹
- دلیل تلفیقی ۱۷۱
- دلیل نقلی محض بر ولایت فقیه ۱۷۲
- تحلیل و بررسی حدیث اول ۱۷۳
- بررسی حدیث دوم ۱۷۴
- مشروعیت ولایت فقیه ۱۷۶
- دلایل مشروعیت الهی ولایت فقیه ۱۷۸
- ۱- جامعیت دینی ۱۷۸
- ۲- احکام اختصاصی امامت ۱۷۹
- ۳- مفاد دلیل های نقلی ولایت فقیه ۱۷۹
- ۴- همسانی ولایت با افتاء و قضاء ۱۸۰
- نقش مردم در حکومت اسلامی ۱۸۱
- اسلام و دموکراسی ۱۸۲
- تفاوت های اسلام و دموکراسی ۱۸۳
- نتیجه گیری ۱۸۷
- فصل چهارم: بررسی تطبیقی، و جمع بندی** ۱۹۰
- مقدمه ۱۹۱

- جمع بندی از محورهای اساسی قایلان ولایت انتخابی و انتصابی فقیه ۱۹۲
- الف) موارد اشتراکی ۱۹۲
- ۱- ولایت فقیه؛ نظام حکومت اسلامی ۱۹۲
- ۲- مشارکت مردم در تعیین سرنوشت خویش ۱۹۳
- ۳- آزاد و مختار بودن انسان ۱۹۵
- ب) موارد اختلافی ۱۹۵
- ۱- نگرش متفاوت به مشروعیت ۱۹۵
- ۲- مشارکت مردم، حق یا تکلیف ۱۹۷
- ۳- موقتی بودن ولایت ۱۹۸
- ۴- نظام حکومتی اسلام و دموکراسی ۱۹۹
- ۵- تفاوت عملی ولایت انتخابی فقیه با ولایت انتصابی فقیه ۲۰۰
- دلایل قرابت بیشتر و یا همسانی ولایت فقیه انتخابی با دموکراسی ۲۰۱
- ۱- إرادة و انتخاب مردم در طول إرادة و حکم شارع ۲۰۳
- ۲- ضرورت عقلی لحاظ رضایت مردم ۲۰۴
- ۳- حکومت حق فطری انسان‌ها ۲۰۵
- ۴- تکامل اجتماعی انسان و تعیین حاکمیت ۲۰۶
- ۵- وظایف اجتماعی اسلام و اختیار و مسئولیت انسان ۲۰۷
- ۶- واگذار شدن حق تشکیل حکومت به مردم ۲۰۹
- ۷- قاعده‌ای لطف و عدم دلالت آن بر نصب فقیهان ۲۱۰
- دلایل نقلی قرابت بیشتر ولایت فقیه انتخابی با دموکراسی ۲۱۰
- الف) آیات ۲۱۱
- ب) روایات ۲۱۱
- نتیجه گیری و سخن پایانی ۲۱۲

منابع	۲۱۸
منابع فارسی	۲۱۸
منابع عربی	۲۲۲
منابع انگلیسی	۲۲۳

مقدمه

سخن از دموکراسی و اسلام به نحوی سخن از نقش مردم در حکومت و چگونگی آن می باشد. با توجه به اجتماعی بودن انسان و با توجه به اینکه دین اسلام همه ابعاد زندگی انسان را لحاظ نموده است، می توان اصول موضوعی زیر را مطرح کرد:

۱- زندگی انسان بدون حکومت به هیچ صورت از زوال عادی خویش بر خوردار نبوده، همیشه دچار آشوب و فساد فراگیر خواهد بود. و بر همین اساس است که حکومت ضرورت عقلی، اجتماعی و سیاسی یافته است.

۲- حکومت در مکتب اسلام امری است ضروری و لحاظ اسلام بدون حکومت در حقیقت اسلام، منهای اسلام می باشد. بنا براین اصل حکومت به لحاظ عقلی و دینی یک امری ضروری می باشد. حال با توجه به دو اصل موضوعی فوق پرسش قابل طرح این است که: نقش انسان ها در پدید آوردن امری که مورد نیاز و لازمه ای زندگی اجتماعی شان می باشد چگونه است؟

پاسخ به این پرسش گوناگون و با توجه به مبانی، اعتقادات و اصول هر آیین و دین متفاوت می باشد. اما آنچه در دنیای امروز شهرت عام یافته رویکرد دموکراسی به نقش مردم در حکومت می باشد. این رویکرد آن چنان شهره شده است که حتی مستبدترین و غیر مردمی ترین حکومت ها نیز خود را دموکراسی می خوانند و به رویکرد دموکراسی در مورد مردم توجه نشان می دهد. از طرف دیگر دموکراسی خود نیز به ابزار دست سیاست مداران و بعضی از کشور های قدرت مند، تمامیت اندیش و مطلق نگر تبدیل شده است و دموکراسی از نظر این عده یعنی توجیه و مجوز هر گونه فعل مطابق خواست و اراده ای ایشان، حال چه این فعل به صلاح دیگر مردم باشد یا نباشد. آیا دموکراسی آنگونه است که این عده تفسیر کرده اند یا اینکه حقیقت آن چیزی دیگری بوده، تعبیر و تفسیر ایشان از دموکراسی «تفسیر به رأی» می باشد؟ پاسخ به این سوال و نیز مقایسه دموکراسی با شکل و روش حکومت در اسلام شیعی در عصر غیبت از نظر

دانشمندان شیعی معاصر هدفی است که این تحقیق در پی آن بوده است. و در این مسیر با لحاظ این پیش فرض که در هر مورد باید به محققان و متخصصان آن موضوع رفت به سخنان عالمان دینی که از جهتی متخصص و از لحاظ دیگر وارثان انبیاء و امامان (ع) «العلماء ورثة الانبیاء» می باشند، رفته است و از دید ایشان به نقش مردم در حکومت اسلامی پرداخته و سپس به مقایسه ای هر رویکرد با دموکراسی توجه نموده است تا هم نقش مردم به درستی در حکومت اسلامی تبیین شود و هم رابطه ای آن با دموکراسی مشخص گردد. در این مقایسه آنچه ما را به درک درست اندیشه ای هر عالم و سپس رابطه ای اسلام و دموکراسی از دید وی کمک می نماید بررسی نمودن مبانی دموکراسی و در نگاه بعد ملاحظه ای شکل و روش حکومت اسلامی، مبانی و دلایل آن می باشد به خاطر همین است که اساسی ترین نکته توجه به «مشروعیت» و «مقبولیت» در اندیشه هر عالم دینی می باشد با توجه به این دو معیار است که شکل و روش حکومت در عصر غیبت به دو بخش کلی «ولایت فقیه انتصابی» و «ولایت فقیه انتخابی» تقسیم می شود. و در سایه این تقسیم است که می توان به ماهیت، شکل و روش حکومت عصر غیبت از دید هر عالم، دست یافت و براساس آن رابطه ای اسلام و دموکراسی را بدست آورد.

همانگونه که پیداست انجام این کار دشوار و مشکل می باشد این دشواری هم به دلیل ضعف نویسنده و هم به سخت بودن نفس کار مقایسه ای دو اندیشه مربوط می باشد اما همانگونه که رفتار انسان تکامل پذیر می باشد کارهایش نیز تکامل پذیر است و در اثر انتقاد خیرخواهانه است که می توان به فردای روشن امید وار بود. لذا با بیان اینکه:

قبا گر حریر است و گر پرنیان / بنا چار حشوش بود در میان

توگر حریری نیابی مجوش / کرم کار فرما و عیش پوش

صادقانه انتقاد های دوستانه پذیرفته و در جهت اصلاح عیب ها اقدام خواهد شد!

طرح تحقیق